

*Találkozások az OPKM-mel***Horánszky Nándor****Epizódok a könyvtár első évtizedéből**

Sokféle lehetőségen gondolkodtam el, amikor az OPKM mostani újjáalakulása alkalmából az emlékező sorok megírására felkértek mint azon kevesek egyikét, akik az 1958-as alapításnál jelen voltak. Tudományos elemzés alá lehetne venni az OPKM tevékenységét irattári anyagok feltárásával, vagy egy könyvtári terület kiválasztani, s azt alaposan körüljárni. Felmerült bennem, hogy 50 év tapasztalatai alapján írjak kritikai méltatást. Gondolom – miután már rég nem vagyok az OPKM munkatársa, és soha nem voltam vezető beosztásban – a könyvtár történetét egy arra hivatott munkatársa írhatná meg, aki az előtörténetet már szépen kidolgozta. Ezért amellettt döntöttem, hogy néhány emléket kiemelve próbálom felidézni saját benyomásaim alapján a kezdeti időszak néhány mozzanatát, „ahogy én láttam”. Eljátszottam azzal a gondolattal, hogy milyen érdekessége a sorsnak, hogy az OPKM volt a színtere pályám kezdetének, és mostani átalakulásával abba az intézménybe olvadt be, ahonnan 46 évi szolgálat után nyugdíjba mentem. Így akár – szerénytelenül – megrajzolhatnám saját pályaképemet is, de természetesen ezt a kísértést elkerültem. Álljanak tehát itt emlékező gondolataim a könyvtárról, – korántsem a teljesség igényével – annak munkatársairól némi kortörténeti háttérrel, sok szubjektív elemmel és valós történésekkel.

Szubjektív emlékek

Amikor 50 évvel ezelőtt érettségi után, 19 évesen, 1957. október 7-én elkezdtem dolgozni az Országos Pedagógiai Könyvtár (OPK) elődintézményében, a Pedagógiai Tudományos Intézet (PTI) Könyvtárában, még nem tudtam, mit hoz a jövő. A forradalom elbukása és az egyetemre való jelentkezésem első váratlan visszautasítása után az intézet könyvtárában sikerült raktárosként elhelyezkednem. (Ötödszörre „már” felvettek – az egyetem esti tagozatára.) Fokozatosan eszméltem rá, hogy életemnek új korszaka kezdődött. Hegedűs Lászlóné és Valér Pálné, a tudásuk legjavát adó akkori vezetők nagy szeretettel fogadtak, és meghatározó szerepük volt pályám alakulásában. Egyikük gyermeke épp 1956-ban disszidált, másikuknak pedig a koncentrációs táborban halt meg a férje, gyermekük pedig nem született. Hűséges maradt orvos férje emlékéhez.

Érdekes és az utókor számára tanulságos, hogy kiből is állt össze az újonnan alakult OPK. A PTI könyvtárában egy-két kivételtől eltekintve nagy kultúrájú szakemberek dolgoztak, ami munkakultúrájukban is érvényre jutott.

A követelmény néha ugyan túl rigorózus volt, de mindenkire vonatkozott. Volt ott régi, szociáldemokrata háttérrel rendelkező munkatárs, buzgó vagy meggyőződéses párttag s a hallgatók többség. A szociális légkörre jellemző, hogy a dokumentációs részlegben volt olyan kolléga, aki betegsége folytán nem tudott bejárni, s ezért munkatársai évtizedeken át rendszeresen vitték otthonába a lefordítandó anyagot. (A dokumentációs részlegről nem írok részletesebben, de minden munkatársa idegen nyelveket jól beszélő és fordítói erényekkel megáldott volt.) – Az FPK (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Pedagógiai Könyvtára) régi munkatársai is hallatlan becsületes munkát végeztek. Nélkülük a két könyvtár egyesülése után az átállás nem valósulhatott volna meg ilyen sikeresen. Kokovai Lajos szakértelmével, derűs szeretetével, Horváth Lászlóné precíz munkájával, Ujcz Pálné körültekintő hozzáállásával és Csávás Sándor a munkakultúra és munkaszeretet szép példáit adták. Az új raktárosok is példaadóan végezték munkájukat.

Mindenképpen meg kell említenem, hogy az OPK missziót is teljesített, amikor sok olyan munkatársat vett fel, akik semmiképpen sem voltak a fennálló diktatúra hívei, bizonyos, jó értelemben vett – a korban használt kifejezéssel – „deklasszált elemek” voltak. Közéjük tartozott a végtelenül szerény Dr. Draskóczy Mihály, aki egykor a VKM jogásza, főtanácsosa és kitelepített volt. (Itt portásként dolgozott, majd „előrelépett”, és a Gazdasági Hivatalban tevékenykedett.) A keserűséggel átitatott Jékey Sándor, valaha birtokos és katonatiszt, gazdasági munkákat végzett. Bartalus Zoltán – emlékeim szerint – egykori recski rab szorgalmasan végezte a rábízott különféle munkákat.

Némiképp más okból kerültek a könyvtárba a következők: az élvezetes, intellektuális humorral megáldott Ruttkay Kálmán, aki közel 10 évig nem jutott álláshoz, s itt kezdetben folyóirat-rendezéssel, majd szakozással foglalkozott. A könyvtárból került később az ELTE angol tanszékére, s később a Pázmány Péter Katolikus Egyetemre, ahol megbecsült tanárként ma is tanít. A művelt, bölcs és némi iróniával, olykor öniróniával színezett humorral rendelkező Zibolen Endre 1956-os szereplése és a Balatonfüredi Konferencián való meghatározó szerepe miatt szintén mellőzött tudós volt. Ő a Magyar Pedagógiai Irodalom szakrendszerének kidolgozásában vett részt, s bibliográfiai munkával kereste kenyerét. Innen került a Felsőoktatási Pedagógiai Kutató Csoport (majd Központ) igazgatói székébe. Nem tartozott az OPK állományába a humanista életszemléletű Kiss Árpád, de börtönévei után sokat segítettek neki a dokumentációs osztályon (többek közt Hegedűs Lászlóné), hogy francia fordításokhoz jusson. Zibolen és Kiss Árpád, s emlékeim szerint Ravasz János a könyvbeszerzési bizottságban adtak javaslatokat.

Ezekkel a kollégákkal jó, baráti viszonyban voltam, nemcsak azért, mert gondolkodásunk hasonló volt, s a szolidaritás tudatát erősítette bennünk, hanem azért is, mert mindenkor vonzódtam az idősebb generációhoz. (Így volt ez az olvasókkal is. Rám „bízták” az öregeket, s a nehéz eseteket is. Ugyanakkor, az olvasók közül sok fiatal pedagógia szakos hallgatóval kerültem életre szóló barátságba, kapcsolatba.) Hogy a könyvtárban ilyen „díszes” társaság jött össze, annak az emberi segítség szándéka mellett talán az is oka lehetett, hogy a hatóságok szem

előtt tarthatták őket. Természetesen minden kollégával jó kapcsolatot tartottam, s segítettük egymást.

Dr. Kondor Imre is ehhez a társasághoz tartozott, aki szintén 1956-os szereplése miatt került a könyvtárba, amolyan mindenesnek. Ennek ellenére motorja volt az átszervezéssel járó munkálatoknak, az állomány kialakítása, a címleírás, a szakozás egységes rendszerének kialakítása az ő érdeme. Nagy műveltségű, fanyar humorú, filozofikus bölcselkedéssel megáldott ember lévén sokszor juttatta kifejezésre véleményét néha nem éppen hízelgő, cinikus, találó parabolákban. Nélküle szegényebb és szerényebb maradt volna a könyvtár. Ide tartozott – a felmenői révén „érintett” – Csabay Károly is, aki sajátos humorral átszőtt realitásérzéke és becsületessége által mindenkivel jó kapcsolatot teremtett, s nagy szerepe volt a folyóirat állomány körültekintő gondozásában.

Tény, hogy olyan emberi értékekkel, alázatos, a sorsot, a mellőzöttséget olykor bölcs rezignációval elfogadó emberi tulajdonságokkal és gondolkodással találkoztam, melyet mindmáig életem nagy nyereségének tartok.

Persze volt olyan eset is, amikor egy jóindulatúnak nem nevezhető kolléga terjesztette a hírt rólam, hogy „polgári beállítottságú könyveket olvasok”. Kiderült, hogy Kozocsa Sándor bibliográfiai munkájáról van szó. Másszor felhívták a figyelmemet, hogy ha „V.-né megint szent könyveket (Szt. Ágoston Vallomásai) kér, akkor ne szolgáljam ki”. Mindenáron be akartak léptetni a KISZ-be, még – az irányomban jóindulatú – Waldapfel Eszter igazgatóhoz is behívtak ez ügyben, végül nem jártak eredménnyel, de következménye sem lett. A párt jó néhányszor foglalkozott velem, anélkül, hogy bármi közöm lett volna hozzájuk. Egyszer – lehettem vagy 20 éves – Krupszkaja egyik arcképével ellátott művét kaptam jutalmul egy jól sikerült vizsga alkalmából, amin én igencsak elcsodálkoztam. Másnap valaki figyelmeztetett, hogy ha nem tetszik valami, azt ne mutassam ilyen nyíltan. Végül elfogadtak olyannak, amilyennek vallottam magam. 1963-ban aztán szinte mindenki eljött – sok olvasóval együtt – a városmajori templomban megtartott esküvőnkre, melyet az irántam való szeretet megnyilvánulásának éreztem.

Jó barátságban voltak az akkori fiatalok is, kiknek többnyire – nem véletlenül – nem jutott hely az egyetem nappali tagozatán, s ezért munka mellett kellett elvégeznünk az esti egyetemet. Ezek a fiatalok mind nagy ambícióval és becsületesen végezték munkájukat, s külön világot hoztak létre maguk körül. (Berlász Piroska, Csapodi Klára, jómagam és sokan mások, valamint a nappali tagozaton végzett Zöldi Péter.) November 7-ét a könyvtár vezetői mindig megünnepelték és ünnepeltették, s ilyenkor baráti összejöveteleket szerettek volna kialakítani, amelyeken részt kellett vennünk. Itt megjelent Kiss Árpád, Zibolen Endre s más jeles emberek is, akik természetes kedvességükkel oldottá tették a légkört. Alapjában nem volt politikai színezetű, de volt azért ott „csaszтусka” s kisebb műsorok. Egyik ilyen alkalommal fiatal kollégánknak Dvořák Új világ szimfóniájának

általa „Rab nemzetek indulója”-nak ismert tételét hallgattatta meg velünk, nem kevés derűt okozva a beavatottaknak.

Fenti emlékek után az új könyvtár megalakulásának néhány kezdeti nehézségére kívánok utalni.

Némely gyűjtőköri, állomány-kialakítási problémáról

Az 1958. szeptember 1-én a két külön könyvtárból létrejött OPK-ban az újonnan kinevezett ambiciózus és szakértelemmel rendelkező főigazgató, Waldapfel Eszter azonnal cselekedett, megszüntette a kölcsönzést a PTI könyvtárában, amely a minisztérium épületében volt, a Horváth Mihály téri részlegben (a Fővárosi Pedagógiai Intézet könyvtárában) azonban korlátozottan továbbra is volt kölcsönzés. Azonnali revízió indult meg, s nyitott kérdés volt, hogy a két könyvtári állomány egybeolvadjon-e, a felesleges duplumok megszüntetésével, vagy épüljön-e ki az új intézményben egy új állomány, függetlenül a megmaradt régi állománytól. Végül is az addigi sokféle betűjelzés helyett a könyvek méretétől függően egyfajta numerikus rendszer épült ki, mely számok egyúttal jelezték azt is, hogy mely külön gyűjteményről (tankönyv, folyóirat, ifjúsági irodalom stb.) van szó. Ennek következtében kezdetben nehézkes volt a két régi könyvtár állományában és a létrejövő újban a keresés, a könyvek gyors megtalálása. Ezek a régi állománybeli könyvek azután másik raktárba kerültek (pl. Sziget ill. Radnóti Miklós utca), s ezekhez a legutóbbi időkig külön kérés alapján lehetett csak hozzájutni.

Az új könyvtári állomány létrejöttével tehát megmaradt a régi állomány is. Lassú, de határozott munkával a régi állományt fokozatosan feldolgozták, áttetették az újba, vagy selejtezték. Ez a munka tudomásom szerint még ma sem ért véget.

A selejtezésnél a két könyvtár eltérő gyűjtőkörét is figyelembe kellett venni. A PTI sok szépirodalmi és ideológiai propagandaanyagot tartalmazott a diktatúra első évtizedéből, orosz nyelvű, részben pedagógiai könyvekkel. Ugyanakkor sok értékes könyv is volt, pl. a felszámolt egykori Tanszermúzeum, továbbá a VKM, az Országos Köznevelési Tanács gyűjteményeiből. Az FPK gyűjteménye igen gazdag régi szépirodalommal is rendelkezett, továbbá értékes volt művelődéstörténeti vonatkozású anyaga. Hihetetlenül gazdag volt a század első évtizedeiből származó, főként német nyelvű pedagógiai, lélektani szakirodalma. Tankönyv- és iskolai értesítőkből álló gyűjteménye vetekedett az Országos Széchényi Könyvtárával.

Utóbbihoz fontos epizódként hozzátehetem, hogy első országhatáron túli „tanulmányutam” Pozsonyba vezetett. Kondor Imrével – az ő összeköttetései révén – a pozsonyi pedagógiai könyvtár pincéjében napokon át ketten válogattunk az ottani gazdag, a történeti Magyarországon megjelent értesítő állományból, könyvtárunk hiányainak pótlására. Ez az esemény 1970-ben (?) kivételes lehetőség és élmény volt. Kondor Imre összetett személyiségét és gondolkodásának nyíltságát itt ismerhettem meg mélyebben.

A két elődkönyvtárnak más-más volt az olvasói rétege is. A PTI-ben ki kellett szolgálni a minisztériumi igényeket, figyelembe kellett venni az intézet kutatói gárdáját, de a szépirodalmi igényeket is ki kellett elégíteni. Az FPK könyvtára pedig széles pedagógusrétegnek állt rendelkezésére, de a Fővárosi Pedagógiai (Szeminárium) Intézet kutatóit is el kellett látnia.

Láthatjuk, hogy az OPKM létrehozásával az egyszerűnek látszó szervezeti keretek létrehozása együtt kellett volna, hogy járjon nagyobb létszámú könyvtáros alkalmazásával. E feladatok mellett ugyanis létre kellett hozni az ETO szerinti szakozás széles körű bevezetését, mely erőteljesen elütött a PTI könyvtár szakszervezetétől, de az FPK nem eléggé kidolgozott decimális rendszerétől is, nem beszélve a régi könyvkatalógusokról. (Érdemes lenne a régi és az újonnan kialakult szakszervezeteket egybevetni, és tudományosan elemezni.) A későbbi – már nem könyvtári szakmai alapokon álló – könyvtári vezetés nem érzékelte kellően ezt a fontos, gigászi munkát.

A könyvtárban 1971-ig dolgoztam, közben elvégeztem a történelem-könyvtár szakot, és végigjártam valamennyi könyvtári területet, a raktározás, kölcsönzés, olvasó-szolgálat, szakozás, tájékoztatás, bibliográfia területeit. Ez nyitotta meg az utat és adott kellő alapokat ahhoz, hogy főiskolai adjunktusként az akkori Országos Pedagógiai Intézetbe kerüljek.